

MOSES GASTER ȘI JACQUES BYCK ÎN SCRISORI*

Virgiliu FLOREA**

Mots-clés: Moses Gaster, Jacques Byck, lettres.

Cuvinte-cheie: Moses Gaster, Jacques Byck, scrisori.

Pe Jacques Byck, M. Gaster l-a cunoscut, „din simplă întâmplare”, în vara anului 1926, cu ocazia vizitei – ultima, din păcate – pe care marele învățat o făcea în țara sa de origine. Mai lungă decât precedentele¹, căci se întinde pe durata a cca două luni, această vizită avea, pentru Gaster, un dublu scop: a-și revedea, pe de o parte, numeroasele sale rude din București, iar pe de altă parte, a se supune unui complicat tratament la ochi, menit a-i reda vederea, pierdută, aproape în totalitate, cu mulți ani în urmă².

Din corespondența trimisă – zilnic și, uneori, chiar de două ori pe zi – soției sale, Lucy Leah Gaster, rămasă la Londra, aflăm, ca dintr-un veritabil jurnal, principalele activități pe care M. Gaster le desfășura la București. Însoțit de fiica sa mai mare, Phina Emily Laski (Sissie), vizitează librării și anticariate, achiziționând cărți de literatură română pe care nu apucase să le primească, anterior, la Londra, prin bunăvoința librarilor, a cunoscuților și a familiei sale din București, cum se întâmpla obișnuit.

* Se păstrează, ca și restul documentelor la care ne vom referi, în secțiunea „Special Collections” a bibliotecii de la University College din Londra – cf. Trude Levi, *The Gaster Papers. A collection of letters, documents, etc., of the late Haham Dr. Moses Gaster (1856-1939)*, The Library of University College London, 1976.

** Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca – România.

¹ Potrivit surselor arhivistice de mai sus, vizite acasă a făcut M. Gaster în anii 1886 și 1887 (când s-a oprit însă la Brașov, căci decretul privind expulzarea sa din țară nu fusese încă revocat), 1888, 1894, 1898, 1902, 1907, 1913 și 1921 (de data aceasta la invitația Guvernului Român, pentru un ciclu de conferințe în toate provinciile României întregite).

² Conform aceluiași sursă, tratamentul a fost efectuat de un cunoscut medic bucureștean, Dr. Haim, originar din Austria, cu studii la Viena și cu practică îndelungată în domeniu, și s-a soldat cu oarecari îmbunătățiri, de vreme ce M. Gaster putea distinge, acum, culori și, respectiv, literele de pe frontispiciul ziarului său preferat, „Adevărul”.

Preocupat, în continuare, de subiecte românești, M. Gaster schimbă opinii cu înalte personalități științifice și literare ale vremii, Nicolae Iorga³ și Vasile Pârvan între alții, precum și Ioan Bianu⁴, cu care poartă, personal acum, negocieri (începute, sporadic, prin intermediari, încă de prin 1920) privind achiziționarea de către Academia Română a colecției sale de vechi manuscrise românești, negocieri încheiate, cu succes, abia în 1936, după cum se știe⁵.

Similar altor venituri ale sale în țară, M. Gaster este primit, împreună cu fiica sa, de către suveranul României, regele Ferdinand în cazul de față, cu toate că Majestatea Sa era pe punctul de a pleca, în vizită oficială, la Sibiu. Mai notăm că audiența a avut loc, timp de o oră, la Palatul Cotroceni, în ziua de 2 iulie, ora 16³⁰, și fusese obținută prin mijlocirea lui Nicolae Titulescu, pe atunci trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, care cunoștea și aprecia, în mod deosebit, activitatea românească desfășurată acolo de către M. Gaster⁶.

Câștig important al vizitei sale din 1926 părea să reprezinte cunoștința lui M. Gaster (pe care o și evocă, nu o dată, în amintirile scrise către Lucy Leah Gaster) cu Jacques Byck, profesor de limbă și literatură română la Gimnaziul Evreiesc din București, viitor universitar.

Considerat „tocmai omul de care aveam nevoie”, Jacques Byck îl ajută pe Gaster să procure cărți din domeniul literaturii populare române, din care îi și citea, completându-i informația, timp de câteva ore pe zi, uneori „până seara târziu”. Prilejuri cu care M. Gaster avea să constate, cu mândrie, că mai vechile sale scrieri literare se bucurau de aprecieri cvasi-unanime din partea specialiștilor români ai timpului: „Este interesant să vezi – îi scria M. Gaster, la 15 august 1926, soției sale – cum fiecare studiu, fiecare carte pe aceste subiecte încep cu mine și se termină, practic, cu mine. Vederile mele sunt citate cu mare respect, iar opiniile mele sunt tratate, cu rare excepții, cu deferență. Mă întreb ce ar fi făcut cărturarilor români

³ Pentru relațiile sale cu N. Iorga, v. Virgiliu Florea, *Scriptori români în arhiva M. Gaster de la Londra*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2007, cap. Nicolae Iorga, p. 5-46.

⁴ Cf. *Ibidem*, vol. I, cap. Ioan Bianu, p. 111-132.

⁵ Cf. Dan Simonescu, *Colecția de manuscrise M. Gaster din Biblioteca Academiei Române*, în „Viața românească”, tom XXXII, nr. 5, 1940, p. 26-32.

⁶ Pentru relațiile sale cu Nicolae Titulescu, v. Virgiliu Florea, *M. Gaster în corespondență*. Ediție îngrijită, prefață, note și indice de..., București, Editura Minerva, 1985, cap. M. Gaster și Nicolae Titulescu, p. 181-192.

fără a mea *Literatura populară*⁷ și fără *Chrestomatia mea*⁸. Acestea sunt sursele de căpetenie de la care pornesc și fac, de regulă, foarte puțin, cu excepția menționării vreunui nou manuscris descoperit [...]. Le-am devenit indispensabil pentru ultimii 25 de ani. Pentru mine, o reală și profundă satisfacție”.

Începute sub auspicii atât de promițătoare, era de așteptat ca relațiile dintre M. Gaster și Jacques Byck să cunoască un curs ascendent, de data aceasta prin intermediul corespondenței, cum își vor fi făgăduit. Ceea ce nu s-a întâmplat decât parțial, din cauza inconsecvenței cu care Jacques Byck răspundea la scrisori: „Văz că nu ne-ai uitat – îi scria M. Gaster, la 15 iunie 1928, lui Jean Aberman, avocat din București –, cum s-a întâmplat cu mulți alții, cari s-au perindat pe la noi, și ne-au făgăduit marea cu sarea și apoi parcă nici nu au dat pe la noi. Totdeodată, te-aș ruga să-mi spui ce s-a întâmplat cu Byck. Tare mă mir cum de s-a schimbat omul, că nici nu-mi scrie și nici răspunde la scrisori. El ar fi în stare, fără multă osteneală, să-mi procure cărțile pe care știe bine că mă interesează, și ar putea căpăta banii de la fiica mea, care, din partea ei, mi le-ar trimete, apoi, regulat”.

Chiar și așa, se păstrează la Londra, în secția „Special Collections” a bibliotecii de la University College, un număr de zece scrisori pe care și le-au adresat cei doi învățați: șase ale lui Byck, patru (în copie) ale lui Gaster. Alte trei scrisori – două ale lui Byck, una a lui Gaster – par a se fi pierdut sau rătăcit în uriașa arhivă, de sute de mii de documente, rămasă de la M. Gaster. Atâta câtă este, această corespondență se plasează, în timp, între anii 1927 și 1938, cu multe și îndelungate întreruperi.

Mare colecționar și bibliofil, posesor al unei impresionante biblioteci⁹ românești (astăzi în posesia bibliotecii de la „School of

⁷ Este vorba de *Literatura populară română...*, București, Ig. Haimann, Librar-editor, 1883, VIII + 605 [608] p.

⁸ Este vorba de *Chrestomatie română*. Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare. Cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez de..., vol. I-II, Leipzig, F.A. Brockhaus – București, Socec & Co, 1981; vol. I: CXLIX + 16 + 368 p.; vol. II: VII + 562 p.

⁹ Cifrată, după unii autori (cf. Alexandru Lăzăreanu, *Pe „Culmea Șoimului”*. *Ultimele proiecte ale celui dintâi filolog evreu-român*, în „Curierul israelit” din 12 martie 1939), la „peste 60 de mii de volume și manuscrise”.

Slavonic and East European Studies”¹⁰) și orientale (astăzi în posesia celebrei „British Library” și a Bibliotecii „John Rylands” din Manchester etc.¹¹), M. Gaster era interesat, încă de la început, de achiziționarea, în continuare, de publicații românești mai vechi (în special!) și mai noi, pe care Jacques Byck le și obține, dar întârzie a le expedia la Londra. Nemulțumit, M. Gaster intervine pe lângă fiica sa, Henrietta (Tina), măritată la București, și, respectiv, pe lângă ginerele său, Napoleon (Polo) Reiter, cu rugămintea de a recupera publicațiile – unele, adevărate rarități bibliografice – procurate de Byck și a le trimite, prin poștă, la Londra (după cum însuși procedase în vara anului 1926)¹². Demnă a fi reținută, în acest context, este motivația nerăbdării cu care M. Gaster dorea să intre în posesia acelor publicații: „După cum știi – îi scria Gaster, la 25 august 1927, ginerelei sale –, singura mea plăcere este, acum, să primesc cărțile și să-mi completez, dacă pot, notele pe cărțile precedente, astfel încât să le pregătesc pentru noi ediții, aduse la zi”¹³.

O situație aproape conflictuală s-a iscat, între cei doi învățați, în anul 1930, după apariția misterioasă, nici astăzi lămurită, a ediției Gaster din *Evangheliarul românesc* de la British Museum. Întocmită

¹⁰ Cf. Dennis Deletant, *A Survey of the Gaster Books in the School of Slavonic and East European Studies*, in „Solanus”, London, no. 10, 1975, p. 14-23; *Fondul Gaster în Biblioteca Universității din Londra*, în „Almanah Tribuna '76”, p. 204-207; *Arhivele și bibliotecile britanice, sursă a culturii românești*, în „Panoramic britanic”, ediție de toamnă 1981, p. 48.

¹¹ Cf. Maria (Cioată) Haralambakis, *Representations of Moses Gaster (1856-1939) in Anglophone and Romanian Scholarship*, in „New Europe College. Yearbook 2012-2013”, p. 91, 113-114.

¹² Cf., în arhiva de la Londra, *Scrisori ale lui M. Gaster din 10, 25 august și 7 decembrie 1927*. V., pe aceeași temă, și scrisori ale lui M. Gaster către I. Berman-Ursin (*scrisoare din 4 mai 1927*) și, respectiv, către Jean Aberman (*scrisoare din 18 iulie 1928*).

¹³ Cum am arătat cu alte ocazii (cf. *M. Gaster în corespondență*, cap. M. Gaster și N. Cartoian, p. 13-15; *Scriitori români în arhiva...*, vol. II, cap. Leca Morariu, p. 114-118 și cap. Constantin I. Marinescu, p. 121-122, respectiv *Dr. M. Gaster, omul și opera*. Reconstituiri biobibliografice, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2008, p. 61-71 etc.), M. Gaster obișnuia să intercaleze foi albe printre paginile tipărite ale cărților sale, pe care a notat tot ceea ce nu-i fusese cunoscut la data apariției edițiilor princeps, dar și informația acumulată pe parcurs, atât în literatura română, cât și în literatura străină de specialitate. Așa a procedat cu cel puțin două din publicațiile sale românești: *Literatura populară română* (1883) și *Rumanian Bird and Beast Stories [Povești românești despre păsări și animale]* (1915), din care însă n-a mai apucat să dea noi ediții.

cu aprobarea și cu sprijinul lui Take Ionescu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în Cabinetul conservator al lui Lascăr Catargiu¹⁴, lucrarea era gata, ca parte de text, încă din 1892, când a și fost tipărită la Imprimeriile Statului din București, urmând ca Gaster să trimită, ulterior, atât ilustrațiile (pe care le-a și trimis), cât și restul aparatului științific auxiliar, alcătuit din prefață, studiu asupra textului și glosar. Pe care însă nu le-a mai elaborat, ca urmare a abandonării lucrării de către autoritățile române odată cu venirea la putere, în 1895, a unui guvern liberal condus de D. A. Sturdza, principalul autor al expulzării din țară a lui M. Gaster (1885). Descurajat, M. Gaster n-a mai definitivat lucrarea, cu toate că discuții privitoare la publicarea *Evangheliarului* s-au mai purtat și după aceea (până prin 1910), în funcție de culoarea politică a guvernanților.

Cu atât mai surprinzătoare era, pentru M. Gaster, vestea pe care i-o dădea, la 27 ianuarie 1930, Jacques Byck în legătură cu vânzarea, de către librarul Pavel Suru din București, a câtorva exemplare din *Evangheliar*, apărut – fără ilustrații și fără aparat critic – în 1929, sub un titlu greșit: *Tetravanghelul Diaconului Coresi din 1561*, în loc de *Tetravanghelul lui Radu de la Mănăcești, din 1574*.

Contrariat, M. Gaster cere și el un exemplar din lucrare – de drepturi de autor nici măcar nu se punea acum problema –, pe care Jacques Byck îl și obține de la librar, dar omite a-l trimite la Londra, ceea ce atrage supărarea marelui învățat și, implicit, întreruperea corespondenței pentru cca 7 ani. Căci împăcarea a survenit abia prin 1937, după ce Gaster obținuse, dar numai în 1933, mult doritul exemplar din *Evangheliar*, ca dar din partea unui nepot de soră, Sacha (Sașa) Roman, avocat din București.

Cum era de așteptat, corespondența dintre M. Gaster și Jacques Byck cuprinde și alte interesante informații de ordin științific și literar românesc.

Nemuțumiți, amândoi, de maniera trunchiată în care Gh. Adamescu a publicat o ediție cu „operile complete” ale lui Anton Pann, Jacques Byck îi propune lui M. Gaster să întocmească el însuși o ediție din scriitorul popular care l-a preocupat întreaga sa viață. Aici trebuie căutat primul impuls al realizării de către M. Gaster a ediției, din

¹⁴ Pentru relațiile dintre M. Gaster și Take Ionescu și, implicit, pentru istoricul editării *Evangheliarului* de la British Museum, cf. Virgiliu Florea, *Scritori români în arhiva...*, vol. I, cap. Take Ionescu, p. 133-166; Idem, *Dr. M. Gaster, omul și opera*, cap. *Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești, din 1574* (1929), p. 183-204.

1936, a *Povesteii vorbii* de Anton Pann, în colecția „Clasicii români comentați”, coordonată de N. Cartojan, a Editurii „Scrișul Românesc” din Craiova¹⁵. Căci hotărâtoare avea să fie invitația pe care i-a adresat-o, personal, însuși N. Cartojan, în timpul vizitei pe care i-a făcut-o marelui învățat în vara anului 1934.

„Atât de vie în celelalte domenii”, mișcarea științifică în privința filologiei și a literaturii române vechi era „prea potolită”, după cum se exprima Jacques Byck. Editarea textelor vechi a fost abandonată după retragerea din activitate a lui Ioan Bianu, singurul care o mai ilustra fiind chiar Jacques Byck, preocupat de publicarea, mereu amânată (va apărea numai în 1943), a *Cazaniei* lui Varlaam.

Nici studiile filologice nu se bucurau de prea multă atenție în epocă, majoritatea specialiștilor din domeniul limbii orientându-se, aproape exclusiv, către cercetările de ordin lingvistic. Însuși Jacques Byck va adopta, din lipsă de competiție, o asemenea orientare, însă numai parțial, trimițându-i lui M. Gaster câteva extrase cu lucrările sale lingvistice. Lectura acestora îi prilejuiesc lui Gaster două ilustrative profesioni de credință, ca literat în primul rând: „Am cetit și monografiile filologice, cari sunt foarte interesante, dar, drept să îți spun, pentru mine filologia este cam migăloasă și mie îmi place mai mult literatura – expresia spiritului –, care este mai înălțătoare”. Sau: „Mă grăbesc a răspunde la scrisoarea Dumitale. Eu nu mă prea împăciuiesc cu filologia, totuși citesc din când în când. Pe mine mă interesează mai mult psihologia limbii. Ce cășunează pe oameni să vorbească cum vorbesc, cum înnoadă și încheagă cuvintele. Astfel, problema articolului și a pronumelui mă interesează îndeosebi”.

Atât de necesare în scrierea unei istorii complete, cu bibliografia aferentă, a literaturii române, până și studiile de istorie literară, de tipul vol. II din *Cărțile populare în literatura românească* de N. Cartojan („căci altceva nu se mai pregătește”), erau în impas după părerea lui Jacques Byck, împărtășită și de M. Gaster: „Nu mă mir de ceea ce îmi scrii, că toate au rămas baltă. Cui îi pasă acum de vechea literatură! Singura care interesează e noua maculatură: romane, poezii, spumă de mare, mărunțișuri, care cresc ca ciuperci[le] după o ploaie caldă și, când bate vântul, se usucă. Multe veninoase, puține sănătoase. Și așa mai departe”.

Nici perspectivele învățământului superior de profil nu erau deloc încurajatoare, după opinia lui Jacques Byck, din cauza pensionării

¹⁵ Pentru istoricul acestei ediții, cf. Idem, *M. Gaster, omul și opera*, cap. Anton Pann în reeditarea – model a lui M. Gaster (1936), p. 205-232,

obligatorii, la vârsta de 65 de ani (și nu 70, cum fusese până atunci), a profesorilor universitari care nu erau membri activi ai Academiei Române. Vizați erau D. Russo, „profesorul erudit (și de neînlocuit!) de bizantinologie”, și I. A. Candrea, dialectolog și folclorist, fără a se ști „dacă în locul acestor profesori va fi numit cineva”. Se spera, ceea ce s-a și întâmplat, ca în locul lui Ovid Densusianu, decedat în 1938, să fie numit, la catedra de filologie romanică, Al. Rosetti, pe atunci titular al catedrei de fonetică experimentală.

Bogate în conținut, scrisorile lui M. Gaster și ale lui Jacques Byck se caracterizează prin frumusețea și eleganța limbii în care au fost redactate. Iar în cazul scrisorilor lui Jacques Byck (căci ale lui M. Gaster au fost dactilografiate prin secretară), remarcăm ținuta lor grafică ireproșabilă, care amintește de corespondența trimisă lui M. Gaster de un alt coreligionar de-al său, ilustrul filolog și folclorist Lazăr Șăineanu¹⁶.

1.

București, 3 april 1927

Stimate Domnule Doctor,

Vă voi lămuri cu alt prilej motivul îndelungatei mele tăceri. Până una alta vă anunț că, în urma stăruitoarelor mele investigațiuni, am reușit să vă procur următoarele tipărituri, care știu că vă interesează:

1. „Buletinul oficial” pe anii 1840, 1841, 1846, 1850, 1851;
2. „Albina”, 1832 (numere răzlețe);
3. „Foaia pentru minte” a lui Bariț, anul III, 1840, Brașov;
4. *Povestea vorbii* de A. Pann, 3 vol., 1852-1853;
5. „Foaia Duminecii”, 1837, Brașov (numere răzlețe);
6. *O șezătoare la țară* de A. Pann, ed. II, partea I.

Greutățile materiale, care cresc pe zi ce trece, au făcut să nu pot achita în întregime costul publicațiilor de mai sus și să vă fac plăcuta surpriză de a vi le expedia la Londra.

L-am rugat pe fratele d-voastră, d. A[dolf] Gaster, să avanseze d-sa banii, dar mi-a răspuns că nu o poate face fără consimțământul d-voastră.

¹⁶ Pentru relațiile, dramatice, în cele din urmă, dintre M. Gaster și Lazăr Șăineanu, cf. vol. nostru *M. Gaster în corespondență*, cap. M. Gaster și Lazăr Șăineanu, p. 101-180.

Ca să nu pierdem rara ocaziune de a cumpăra publicațiunii pe care anticarii nu le-au mai văzut de un sfert de veac¹⁷, am plătit eu anticarului un aconto. În cel mult zece zile trebuie să am răspunsul d-voastră. Costul se ridică la suma de 1800 lei, pe care vă rog să mi-o expediați prin ce mijloc credeți mai nimerit, dacă vă convin publicațiile și prețul – după mine destul de mic.

Sunt pe cale de a mai găsi publicațiunii din epoca pe care mi-ați pomenit-o în scrisoarea d-voastră, toate cu literă cirilică.

În așteptarea răspunsului neîntârziat și dornic să aflu vești despre d-voastră, rămân al d-voastră devotat,

Jacques Byck, profesor
Str. Mircea-Vodă, 20

2.

[copie]

193, Maida Vale,
London W. 9
2.III.1930

Stimate Domnule Byck,

În fine, am primit și de la D-ta știri. *Povestea vorbei*, pe care mi-ai trimis-o prin Dr. Iliescu, mi-a fost predată de-abia acum câteva zile prin intermediul consulului, care, la rândul lui, a predat volumele unui prieten din România, Dl. Birnberg, care a venit să mă vadă. Precum vezi, au trecut prin multe mâini înainte de a sosi la mine.

Mă grăbesc a-ți mulțumi atât pentru volumele, cât și pentru buna-voință ce ai avut de-a te gândi la mine. Pe copertă văd scris că sunt operele complete al[e] lui Anton Pann, se vede, însă, că s-a completat cu *Povestea vorbei*¹⁸. Am citit introducerea D-lui Adamescu și dacă n-aș

¹⁷ Deși scrisoarea de răspuns a lui M. Gaster nu se mai păstrează, suntem încredințați că marele învățat nu putea rata o asemenea oportunitate, de vreme ce s-a grăbit a trimite, la București, contravaloarea publicațiilor respective, după cum rezultă dintr-o scrisoare, din 7 decembrie 1927, adresată fiicei sale Henrietta (Tiny).

¹⁸ Este vorba, probabil, de ediția Anton Pann, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbei. De prin lume adunate și iarăși la lume date*. Cu introducere, biografie, note, indice și glosar de Gh. Adamescu, vol. I-II, București, Editura Cartea Românească, f.a. (cap. Scriitori români). În introducere, poartă mențiunea *Opere complete*.

avea atât de lucru, aș scrie și eu ceva despre modul cum se publică astfel de cărți în Țara Românească, de către oameni cari se cred competenți în această materie. Ce bătaie de joc! Dar cui îi pasă? precum scri[i] D-ta, și așa s-a pierdut cartea.

M-ar interesa să capăt, prin D-ta, *Istoria literaturii române*, scrisă tot de acest domn Tocilescu [sic!] ¹⁹. Poate și acolo să se găsească bazaconii în acest fel. Știrea ce mi-o dai despre *Tetravanghelul* mă cam surprinde ²⁰, căci când am [fost în] țară, Bianu mi-a spus, că s-a prăpădit ediția. Singurul exemplar ce există este acel pe care l-a găsit la Academie. Mie mi se pare că cineva le-a găsit în pivnițele Tipografiei Statului și că s-au vândut pe furiș la unii librari. Ai putea D-ta să capeți un exemplar, se pomenește oare și numele meu pe copertă și apoi conține acest text, afară de *Tetravanghelul*, *Praxiul*, pe care l-am tipărit din unul din manuscrisele mele?

Nu ți-am scris imediat după primirea cărței și a scrisoarei, pentru că pomenești acolo că-mi vei scrie, mai pe larg, peste o săptămână. Scrisoarea este datată din 27 ianuarie și astăzi suntem la 2 martie. Te rog să-ți găsești vreme să mai scri[i]. Cât despre scrierile mele, am publicat numai două de curând, și anume *Povestea poamelor*, în „Șezătoarea” ²¹, și *Poveste de folos*, în ultimul număr al „Archivei” din Iași ²². Păcat că n-am exemplare, că ți le-aș trimite. Dar desigur ca le poți căpăta foarte ușor la București.

Nădăjduiesc că de astă dată îmi vei răspunde mai repede și vei face tot posibilul pentru a-mi trimite un număr [sic!] din *Tetravanghelul*. Costul ți-l voi trimite imediat după primire.

Altfel, ce mai faci, cu ce te ocupi? Știu că te-ai ocupat cu *Cazania* lui Varlaam, cu ce te-ai ales? Ai isprăvit și publicat lucrarea? ²³

Cu toată stima, al D-tale,

[M. Gaster]

D-sale D-lui Prof. J. Byck,
București, Str. C.A. Rosetti, 3

¹⁹ Cf. Gh. Adamescu, *Istoria literaturii române* („Biblioteca pentru toți”, nr. 846-849 bis și 850-851 bis) și ediția a III-a, în aceeași colecție, nr. 846-850.

²⁰ Cf. *supra*, nota 14.

²¹ Cf. M. Gaster, *Povestea poamelor*, în „Șezătoarea”, XXV (1929), p. 113-116.

²² Cf. M. Gaster, *Poveste de folos*. Studiu comparativ, în „Arhiva”, XXXVIII (1931), p. 159-170.

²³ Va apărea numai în 1943. Cf. *Cazania lui Varlaam*, 1643, București, 1943.

3.

București, 10 mai 1930

Stimate domnule doctor,

E bine că din când în când mai pleacă spre Londra câte un concetățean; e și mai bine când acesta se întâmplă să facă parte din cercul cunoștințelor mele. Ultimele vești din parte-mi le-ați primit grație bunătății vărului meu, Max Spierer, și a d-lui dr. Iliescu. De data aceasta veți avea prilejul a cunoaște amabilitatea d-rei Anna Fingerhut. Mulțumită acestei domnișoare pot relua corespondența cu d-voastră, corespondență care s-a întrerupt din motive independente de voința mea și spre marea mea părere de rău. Spre a nu ocupa prea mult loc cu expunerea cauzelor întârzierii mele de a vă scrie, d-ra Fingerhut mi-a făgăduit că vă va spune tot ce știe în legătură cu aceasta. Considerându-mă iertat, încep deci a vă scrie ceea ce vă interesează mai de-aproape.

Investigațiunile mele în legătură cu *Tetravanghelul lui Radu de la Mănăcești* nu s-au oprit nici o clipă. Dar până astăzi nu am putut afla proveniența celor câteva exemplare puse în vânzare de librarul Suru. Acest librar e mai șiret decât mine și nu a vroit să-mi divulge nimic. M-a asigurat, însă, că nu le are de la d[-l] Bianu. S-ar putea ca bănuielile d-voastră în legătură cu cei de la „Monitorul oficial” să fie întemeiate. Suru mi-a făgăduit însă că din piatră seacă îmi va scoate un exemplar și îndată ce-l voi primi vi-l expediez. În legătură cu acest librar, trebuie să vă comunic dorința lui de a se face depozitarul tuturor scrierilor d-voastră care s-ar putea vinde cât se poate de bine. Să-mi scrieți cu cine trebuie să intre în legături pentru aceasta.

În ceea ce privește iarăși publicația d-voastră, e adevărat că, în urma *Tetravanghelului*, se dă și fragmentul din *Codex Gaster* N° 93 cu *Faptele Apostolilor* și *Epistolia lui Iacov*.

Istoria literaturii române scrisă de Gh. Adamescu trebuie să apară într-o nouă ediție, așa că o veți avea odată cu *Tetravanghelul*.

Critica pe care i-o aduceți lui *Anton Pann* editat de Adamescu nu mă surprinde. Sunt la noi – cum știți prea bine – oameni cari se simt atotștiutori, pentru care nu există domenii în care să nu se creadă „specialiști”. E și cazul editorului de mai sus. În legătură cu *Anton Pann* vreau să vă fac o propunere. Îi cunoașteți opera mai bine decât

oricine. Ce ar fi dacă i-ați pregăti o ediție critică, măcar în extrase? Editura „Clasicii români comentați” din Craiova ar fi bucuroasă să v-o tipărească. Eu v-aș sta la dispoziție pentru transcrierea după edițiile lui Pann și pentru corecturi. Scrieți-mi dacă îi pot comunica editurii această bucurie.

Edițiile clasicilor de care v-am pomenit apar sub conducerea profesorului N. Cartojan, care i-a luat locul dlui Bianu la facultatea de litere. V-am mai scris de interesul ce-l poartă acest profesor literaturii populare scrise. L-am rugat să vă trimită toate lucrările sale în acest domeniu (între altele două studii asupra *Alexandriei*²⁴, unul asupra *Troadei*²⁵, altul despre *Fiore di virtù*²⁶ în literatura noastră, o lucrare de sinteză cu o bogată bibliografie: *Cărțile populare în literatura românească – partea I, influența slavonă*)²⁷. I-am dat acum o săptămâna adresa și cred că vi le-a și trimis.

O carte foarte interesantă a apărut de curând la Paris (ed. Gamber). Un elev al lui Mario Roques, anume Jean Boutière, a stat câțva timp la noi în țară, a strâns material despre Creangă și a publicat un studiu de 260 de pagini: *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*. E mai bun decât tot ce s-a scris până acum despre Creangă²⁸.

V-a trimis d. Bianu ultimul text vechi, fotografiat și publicat de d-sa, *Apostolul* lui Coresi (1563)?²⁹

Aștept cu nerăbdare scrisul d-voastră și rămân al d-voastră devotat,

Jacques Byck

²⁴ Este vorba de lucrările „*Alexandria*” în *literatura românească*, București, 1910, și *Alexandria în cultura românească*. Noul contribuții (studiu și text), București, 1922.

²⁵ Cf. N. Cartojan, *Legende Troadei în literatura veche românească*, în „Analele Academiei Române”. Memoriile Secțiunii Literare (AARMSL), seria III, tom. III, mem. 3, 1925-1927, p. 57-129.

²⁶ Cf. Idem, «*Fiore di virtù*» în *literatura românească*, în AARMSL, seria III, tom. IV, mem. 2, 1928, p. 85-191.

²⁷ Cf. Idem, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Casa Școalelor, 1929.

²⁸ Pentru relațiile, inclusiv scrisori, dintre M. Gaster și Jean Boutière, cf. Virgiliu Florea, *Prieteni români ai lui M. Gaster. Cercul Junimii bucureștene*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, cap. Ion Creangă, p. 160-161, 173-180, 182. V. și Idem, *M. Gaster și Jean Boutière despre Creangă și despre ei înșiși*, în „Tribuna”, Cluj-Napoca, serie nouă, II, nr. 29, 1990, p. 8.

²⁹ Este vorba de *Lucrul sfinților apostoli [Apostolul]*, Brașov, 1566, ediție apărută la București, în 1930.

P.S. Din parte-mi o mică operă: o culegere de texte vechi destinate exercițiilor seminariale³⁰.

B.

Profesor Jacques Byck
str. C. A. Rosetti 3, București I

4.

[copie]

193, Maida Vale,
London, W. 9
8.VII.1930

Stimate Domnule Byck,

Slavă Domnului că a venit D-șoara Fingerhut și mi-a adus personal răspunsul pe care l-am așteptat de mult de la D-ta. Eu văd că D-ta nu ai încredere în poștă! Oricum, D-șoara Fingerhut mi-a povestit despre D-ta cât a știut, că ai trecut un examen necesar, și, mai ales, că ai ajuns acum om întreg, după vorba lui Conu Ispirescu. Căci te-ai însurat, și-ți trimet urările mele cele mai călduroase pentru fericire casnică. Dar de aci până la iertarea păcatelor mai va. Pentru pocânia întreagă alte ne trebuie, nu numai vorbe goale, și eu aștept acuma să te ții de făgăduință. Înainte de toate, aș dori să știu ce s-a ales cu lucrarea D-tale asupra *Cazaniei* lui Varlaam. Încât privește *Evanghelariul de la Mănăcești*, oricine a pus-o în vânzare, a comis un furt îndoit. Căci, pe calea dreaptă nu a putut căpăta aceste exemplare, apoi mi-a furat și numele și munca. Dl Suru să vede că este unul din ai noștri, și, cel puțin, trebuie să-mi arate mie respectul ce mi-l datorește. De o fi cuvios și evlavios ori nu, jaf tot rămâne, și mă mir dacă aceste exemplare au și ilustrațiile pe care le-am adăogat. Totuși, am nădejdea că vei pune mâna pe un exemplar și mi-l vei trimete îndată ce îl vei căpăta. Te rog însă să nu aștepti cu trimeterea ediției[i] a 2-a a lui Adamescu până când vei prinde *Evanghelariul*. Oricare carte o vei căpăta întâi, trimete-o îndată. Dar mai sunt și alte cărți pe care te-aș ruga să mi le cumperi. Mai întâi *Psaltirea lui Hurmuzachi*³¹ și apoi publicația lui Rosetti, *Documente*

³⁰ Este vorba de culegerea *Texte de limbă veche*, București, 1930.

³¹ Potrivit *Dicționarului general al literaturii române*, vol. V, P/R [articol de Constantin Teodorovici], București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 478, textul *Psaltirii Hurmuzachi* n-a fost publicat până în 2006.

vechi din Bistrița sau Suceavița³². Nu prea îmi aduc aminte de titlul exact. Dar D-ta vei ști îndată ce carte vreau.

Cât privește publicațiile lui Cartoian, atât *Alexandria*, cât și *Fiore de Virtù*, le-am cumpărat de mult, adică îndată ce au apărut, numai aceea despre literatura slavonă nu o am. Data scrisoarei D-tale este din 10 mai, Dșoara Fingerhut mi-a adus-o acum 8 zile. De atunci doară au trecut 2 luni, și totuși n-am primit nimica de la dl Cartoian. Ce vrei, și el să ia după pilda altora și nu se prea grăbește! Mai am însă și eu încă puțintică răbdare!

Boutière mi-a trimis cartea lui despre Ion Creangă cu toate cuvintele de respect și cinste, scrise, pe larg, pe carte. Chestia cu Anton Pann n-am pre[a] înțeles-o. Crâmpie de publicațiuni nu-mi prea plac mie, să stâlcește atât autorul, cât și cartea. Ce idee poate să-și facă un cititor despre Anton Pann, dacă îi dai câte o bucățică numai din lucrările sale! Pe de altă parte, dacă ar fi să retipăresc toate lucrările lui Anton Pann, asta ar umple câteva volume. Multe din cărțile lui au fost pomenite în *Literatura populară*³³ și în *Istoria literaturii române*, scrisă în nemțește³⁴. Și totuși au mai rămas câteva în afară, de pildă *Spitalul amorului*. Mai avem *Hristoitia* și altele. Nu cred că s-ar găsi un editor, care, numai de dragostea retipăririi, ar încerca să dea lunei 5-6 volume din Anton Pann. Apoi transcrierea ar fi și dânsa o muncă mare, și-ți mulțumesc pentru buna-voință ce o ai, de a mă ajuta. Apoi mai sunt și cele 2 cărțicele de o raritate extremă, adică *Fabule și istorioare*. Nici eu n-am reușit până acuma să capăt un exemplar complet și din părțile ce le am să mai leagă o problemă, căci mi se pare că au fost tipărite de două ori. Un singur exemplar complet am găsit, odinioară, în Bibl[ioteca] Națională, acum la Academia Română. Atâta tot. Când scotocești pe la antiquari, vezi dacă nu ai putea să-mi găsești un exemplar. Mai ști[i], poate că s-a întors pentru mine, în bine, roata norocului.

N-am isprăvit. După cum văz din scrisoarea D-tale, ști[i] [că] Bianu a publicat *Apostolul* lui Coresi. Îți pot spune că am și căpătat volumul, cu alte publicațiuni ale Academiei. Nu știu dacă am înțeles de la D-șoara F[ingerhut] bine, dar dânsa mi-a spus că D-ta ești un colaborator sau

³² Probabil Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI e et du début du XVII e siècle, tirées des archives de Bistrizta (Transylvanie)*, București, 1926 (Institutul de Filologie și Folclor).

³³ Este vorba de M. Gaster, *Literatura populară română*, deja menționată.

³⁴ Cf. Idem, „Geschichte der rumänischen Literatur”, in Gustav Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. III, partea a III-a, Strassburg, 1901, p. 262-428.

coeditor la „Viața românească”. Nu s-ar putea să-mi trimiți și mie câteva numere din această revistă, ca să văd și eu ce e de capul ei. Să poate că atuncea să trimet și eu o critică asupra ediției lui Adamescu din *Povestea vorbei* [a] lui Anton Pann. Te rog deci, de astă dată, să te ții de vorbă, să-mi cauți cărțile și să mi le trimeți recomandate și să-mi dai de știre cât ai cheltuit, ca să-ți trimet banii îndată după sosirea cărților.

Așteptând un răspuns grabnic, rămân al D-tale cu toată cinstea,

M. Gaster

D-sale Domnului Prof. Jacques Byck
Str. C. A. Rossetti, 3
București I

5.

București, 30 aprilie 1937

Stimate Domnule Doctor,

După vizita ce v-au făcut-o soții Cappon, am mai prins puțin curaj și m-am hotărât să vă trimit ultimele lucrări³⁵. Ele vă parvin prin amabilitatea dlui Galia, de a cărui plecare la Londra am aflat astăzi. Îmi pare foarte rău că printre aceste cărți nu se află și ediția *Cazaniei* lui Varlaam pe care o tipăresc în editura Fundațiilor Regale. Din cauza literelor puțin obișnuite, pe care le folosesc la transcrierea textului, culesul merge foarte încet, iar corectura o să-mi ia și mai mult timp. Voi profita de timpul liber de care voi dispune în cursul vacanței mari și voi pune capăt unei lucrări care mi-a scos peri albi.

S-ar putea ca după tipărirea *Cazaniei* să mi se încredințeze editarea *Vieților Sfinților* ale [sic!] lui Dosoftei. O dificultate mare o să întâmpin în lipsa textului original. Pe Varlaam l-am putut cumpăra de la un anticar și astfel n-am fost legat de Biblioteca Academiei. Am lucrat când am vrut și unde am vrut. Pe Dosoftei nu l-am găsit de vânzare, cum n-am găsit nici *Divanul* lui Cantemir, care de asemenea figurează în planul meu de lucru. Îndrăznesc să vă întreb dacă nu cumva ați fi dispus să vă despărțiți de exemplarele d-voastră și să le oferiți spre vânzare Fundațiilor Regale.

³⁵ Este vorba de lucrările *Femininul peiorativ* și, probabil, *Imperativul în limba română*, publicate în „Bulletin linguistique”, I (1933) și III (1935).

Aștept cu nerăbdare părerea d-voastră despre măruntele mele contribuții lingvistice și filologice și vă rog să-mi scrieți ce vreți să aflați despre evenimentele de tot felul de la noi. Vă asigur că vă voi informa fără întârziere, pentru ca în felul acesta să obțin iertarea multelor și grelelor mele păcate.

Eram să uit să vă fac o rugămintă în numele întregii prese din București, și anume să-mi trimiteți o fotografie, pentru ca atunci când se scrie despre d-voastră să se găsească un clișeu în orice redacție³⁶.

Cu cele mai alese sentimente, rămân al d-voastră devotat,

J. Byck

Bul. Carol 77 (București IV)

6.

[copie]

23 mai 1937

Stimate Domnule Doctor Byck,

Nu ți-am răspuns îndată după ce am primit cartea și broșurile Dumnitale, pe care nepoata mea, Doamna Galia, mi le-a adus, pentru că le-am dat la legătorul de cărți, ca să nu se piardă, căci știi prea bine ce ușor se pierd broșurile mai mărunte. Le-am primit acuma câteva zile și mă grăbesc de a-ți scrie și de a-ți mulțumi, mai întâi pentru scrisoarea Dumnitale, care mi-a făcut multă plăcere, și apoi pentru carte și broșuri.

³⁶ Reiterată și în scrisoarea din 9 august 1938, rugămintea lui Jacques Byck era cu atât mai îndreptățită, cu cât unele ziare ale timpului au reprodus, în loc de fotografia lui M. Gaster, pe aceea a tatălui său, cavalerul A. E. Gaster din București, după cum rezultă dintr-o scrisoare pe care marele învățat i-a trimis-o, în 8? februarie 1937, scriitorului Mihail Sadoveanu: „*Stimate Domnule Sadoveanu, Văz din când în când – când se scrie ceva despre mine în gazeta Dumneavoastră – că publicați acolo și așa-zisa fotografie a mea sau, mai bine zis, o iconă a feței mele. Vă mulțumesc pentru bunăvoința ce îmi arătați, dar, din nefericire, fotografia nu este a mea, ci a răposatului meu tată și nu știu de unde ați căpătat-o. Deoarece nu aș dori ca de acum înainte, precum și Dumneavoastră nu doriți ca greșeala să se repete, vă trimit aci o fotografie adevărată și semnată de mine și vă voi fi recunoscător de veți face după ea un clișeu, așa ca cetitorii să știe cum arată în adevăr cel ce se subscrie. Cu toată cinstea și stima, [M. Gaster]”*. Reamintim, în context, că alte două fotografii ale lui M. Gaster îi fuseseră trimise, în 1934, lui N. Cartoian, care le-a destinat cabinetului său de lucru și, respectiv, bibliotecii Seminarului pe care îl conducea (cf. vol. *M. Gaster în corespondență*, cap. M. Gaster și N. Cartoian, p. 78).

Am văzut cât de îndemânatic ai fost în alegerea textelor din *Cuvente den bătrâni*³⁷. Ai ales cu multă înțelegere, și tocmai pe acelea mai importante din punct de vedere literar, cât și filologic. Lumea, care până acuma nu a înțeles ce a făcut Hasdeu³⁸ și care, până acuma, rar a mai citit cărțile lui, căci a crescut o generație nouă, de o ignoranță fenomenală, va învăța ceva și poate că sămânța să dea rod bun. Am citit și monografiile filologice, cari sunt foarte interesante, dar, drept să îți spun, pentru mine filologia este cam migăloasă și mie îmi place mai mult literatura – expresia spiritului –, care este mai înălțătoare. Am citit cu mare haz cum l-ai măcinat pe tânărul Predescu³⁹, căci este o nerușinare ca cineva să facă așa ceva și ce s-ar fi zis acolo dacă, din nefericire, un evreu ar fi făcut așa ceva. Și, totuși, nu mă îndoiesc că are, de acuma, și catedra, pe când alții trebuie să se închine la Sfântul Așteaptă.

Văz că tot mai lucrezi la *Cazania* lui Varlaam și o să te felicit când o să te văd isprăvit, căci până acuma trebuie să o fi învățat pe dinafară. Ai căutat oare să găsești și izvorul, căci eu mă îndoiesc că este o lucrare independentă și fără îndoială că este o traducere și eu pun mare greutate pe căutarea izvoarelor, de unde s-au adăpat și cine, prin urmare, a avut o înrâurire asupra spiritului și limbei.

Îmi mai scri[i] că te ocupi și de *Viețile sfinților* ale [sic!] lui Dosofteiu, și mă întrebi de-aș vinde-o „Fundațiilor Regale”. Eu nu obișnuiesc să vând câte una din cărțile mele și apoi prețurile ce se plătesc aci pentru o carte așa de rară și s-ar părea enorm. Mai bine să fac să nu îl pomenesc, căci o liră aci face 6-800 de lei, adică o sumă măricică, pe când aci este numai o liră și, deci, 80 sau 100 de lire aci nu este lucru mare și în România este o avere, vezi deci că nu face să vorbim despre aceasta.

Lăsând literatura, aș vrea să știu ce faci personal, cum trăiești, ce lucrezi, ești însurat și, de este așa, ai copii, stai în legături prietenești cu ai noștri? Te întâlnești oare cu Schwarzfeld⁴⁰ și cei de la Muzeul Evreiesc? Și altele de felul acesta.

³⁷ Cf. B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*. Texte alese, cu o introducere și note de J[acques] Byck, București, 1937.

³⁸ Pentru relațiile M. Gaster – B. P. Hasdeu, cf. Virgiliu Florea, *Scriitori români în arhiva...*, vol. I, cap. B. P. Hasdeu, p. 25-40.

³⁹ Este vorba de Jacques Byck, *O lucrare despre Coresi: Lucian Predescu, Diaconul Coresi*, București, 1933.

⁴⁰ Moses Schwarzfeld (1857-1943), folclorist și publicist, director al ziarului „Egalitatea” din București „neclintit prieten” al lui M. Gaster (cf. Virgiliu Florea, *Scriitori români în arhiva...*, vol. I, cap. Moses Schwarzfeld, p. 167-182.

Cât despre mine, ce te poți aștepta de la un om de vârsta mea – mai citesc, mai scriu, și mai public câte ceva, dar primesc atât de puține exemplare, că nu pot trimite mai la nimeni. Lucrările apar în diferite reviste și volume omagiale, și cei ce doresc le găsesc acolo.

Te întâlnești cu N. Cartoian și cum se poartă cu D-ta? Dar cei de la Academie, sunt prietenoși sau ba?

Mi-ai făgăduit că, de acum înainte, vei căuta să stai în legătură mai strânsă cu mine și aștept, deci, să te ții cât mai de curând de făgăduință.

Cu mulțumirile cele mai călduroase, rămân, cu toată prietenia și cu dorul de a te vedea propășind cu spor pe drumul luat, al Dumnitale devotat,

M. Gaster

7.

București, IV/5 martie 1938

Bd. Carol 77

Stimate domnule Doctor,

Știți prea bine că bietul om e sub vremi și nu vă mai explic de ce apariția *Cazaniei* lui Varlaam e amânată din nou, pentru la vară. Cred că e ultima amânare. De altfel, nici n-aș mai putea trece peste acest soroc, deoarece în toamna acestui an am de gând să-mi iau un concediu de studii. Intenția mea este ca, mai întâi, să petrec câteva luni în mijlocul savanților parizieni. Mă bizui pe o bursă a guvernului francez, mică, dar suficientă pentru majorarea sumei de care dispun eu, până la o cifră care să-mi asigure existența. Aș fi fericit să pot trece și [pe]la Londra. S-ar putea obține de la vreo instituție engleză un ajutor similar?

Mișcarea noastră științifică, atât de vie în celelalte domenii, e prea potolită în ceea ce privește filologia și studiul literaturii vechi. De la reproducerea textelor, începută de Bianu și oprită odată cu stingerea lui, n-a mai apărut nimic. Nici nu se anunță altceva afară de *Cazanie*. Studiile, de asemenea, întârzie să apară. Și o spun asta gândindu-mă la volumul al II-lea din lucrarea lui Cartoian despre *Cărțile populare*⁴¹, căci altceva nu se mai pregătește. Se împlinesc 40 de ani de când ați tipărit *Istoria* din

⁴¹ Volumul II din *Cărțile populare în literatura românească. Epoca influenței grecești* a apărut la București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1938. A fost recenzat de Jacques Byck în „Adevărul literar și artistic”, seria a II-a, IX, nr. 471, 1929, p. 9.

Grundrissul lui Gröber și tot la ea am rămas. Ceea ce d-voastră ați făcut atunci singur, astăzi nu s-ar mai putea alcătui decât printr-o colaborare a trei-patru specialiști. Nu-i mai puțin adevărat că, până la elaborarea unei asemenea istorii, mai sunt necesare studii de amănunt, ediții de texte. Și cine o să le facă? Iată de ce nu văd prea apropiată ziua în care să ni se dea o sinteză a literaturii române cu indispensabila bibliografie.

E ciudat că învățații noștri, care au început prin a face filologie și lingvistică românească în același timp, au renunțat încetul cu încetul la cea dintâi, oprindu-se exclusiv la lingvistică. Nu greșesc dacă vă spun că sunt singurul care mai e preocupat de cercetările filologice. Lucru care nu mă bucură deloc. Fără o atmosferă favorabilă nu se poate da prea mult. Așa se explică de ce și de data aceasta, vă trimit nu o contribuție filologică, ci două studii de lingvistică: unul privitor la rolul afectiv al pronumelui personal în limba română, în construcții ca *vine el tata*⁴², și altul despre cuvintele care de la sensul de „ceva neplăcut” (groază, mânie, amar) au ajuns la acela de „mulțime” sau la rolul de „renforçant”.

Țin să vă comunic mâhnirea că de patru luni tot caut să-mi procur lucrarea d-voastră *Die Geschichte des Kaisers Skinder*⁴³. V-aș fi recunoscător dacă ați scrie la Atena să mi se trimită *contra cost*. Vreau să public o dare de seamă asupra ei.

Aștept cu nerăbdare câteva rânduri de la d-voastră. Cu cele mai alese sentimente, rămân al d-voastră devotat,

J. Byck

8.

[copie]

15 martie 1938

Stimate Domnule Byck,

Mă grăbesc a răspunde la scrisoarea Dumitale și a-ți mulțumi pentru cele două broșuri ce ai binevoit a-mi trimite. Eu nu mă prea

⁴² Cf. Jacques Byck, *Folosirea afectivă a pronumelui personal*, în „Bulletin linguistique”, V (1937). Pentru lucrările sale de lingvistică și filologie, cf. J. Byck, *Studii și articole*. Pagini alese. Ediție și studiu inductiv de Florica Dimitrescu, București, Editura Științifică, 1967, 174 p.

⁴³ Cf. M. Gaster, *Die Geschichte des Kaisers Skinder. Ein Rumänisch – Byzantinischer Roman*, Atena, 1937 (extras din „Byzantinische – Neugriechische Jahrbücher”, nr. 22).

împăciuiesc cu filologia, totuși citesc din când în când. Pe mine mă interesează mai mult psihologia limbii. Ce cășunează pe oameni să vorbească cum vorbesc, cum înnoadă și încheagă cuvintele. Astfel, problema articolului și a pronumelui mă interesează îndeosebi.

Nu mă mir de ceea ce îmi scrii, că toate au rămas baltă. Cui îi pasă acum de vechea literatură! Singura care interesează e noua maculatură: romane, poezii, spumă de mare, mărunțișuri, care cresc ca ciuperci[le] după o ploaie caldă și, când bate vântul, se usucă. Multe veninoase, puține sănătoase. Și așa mai departe.

Am uitat numărul anilor ce au trecut de când mi-ai povestit că ai început să lucrezi la *Cazania* lui Varlaam. Fără îndoială că ți s-a înălbit părul de atunci. Să-ți ajute Sfântul să vezi cartea scoasă la lumină, după cum crezi, vara asta. Totuși, nu știi exact dacă retipărești *Cazania* lui Varlaam cu slova veche sau cu transcriere, și dacă faci un studiu separat asupra limbii; ar fi necesar să găsești și izvodul slovenesc, numai așa cuvintele românești, ca înțeles și ca sintaxă, se pot înțelege mai bine. Văz că pomenești de volumul II al lui Cartojan. Și el a stat locului.

Cât privește pe *Skinder*, voi scrie, la Atena, să văd dacă se poate, și voi cere editorului revistei să-ți trimeată un exemplar fără plată. Dar unde ai de gând să scrii o critică? Eu pregătesc o ediție a textului românesc. Deocamdată sunt copleșit de muncă, am multe altele pe capul meu, și nu-mi vine acum așa de ușor să lucrez, ca acum 30-40 de ani. Trebuie să plătesc și eu haraciul. Dar de unde știi de *Skinder*? Un singur exemplar l-am trimis lui Cartojan; am avut foarte puține, și alea s-au dus.

Sper că îți vei îndeplini planul să mergi la Paris și să vezi și altă lume, numai dacă întâmplările zilelor noastre îți vor îngădui să pleci din țară. Lumea este acum sub primejdia războiului. Nenorocirea s-a abătut asupra lumii. Pe de o parte a fost slăbiciunea statelor democratice, ticăloșiile nemțești, nenorocitele hărțuiri între statele din Mica Înțelegere; chiar dacă acum vor înțelege, nu știi dacă nu e deja prea târziu.

Cât privește vreun ajutor pentru studii, nici gând nu e. Burse nu se dau aici, ajutor pentru străini până acum n-am auzit, și din partea neamului nostru, habar n-au de cercetări de felul celor de care te ocupi. Mi-ar fi făcut mare plăcere să-ți dau o mână de ajutor; cu multă durere de inimă, trebuie să spun că nu ne putem aștepta la așa ceva. Vremea minunilor a trecut, dar să dea Dumnezeu să mai vedem minunea păcii și a liniștii.

Cu toată cinstea, al Dumitale,

[M. Gaster]

9.

București, 9 august 1938

Stimate domnule Doctor,

Printr-o fericită întâmplare, aflu că D-na și D-nul Ludovic⁴⁴ sunt pe cale de a vă vizita. Profit de acest prilej ca să vă transmit respectuoasele mele salutări și, totodată, ca să încerc realizarea unei vechi dorințe. E vorba de o fotografie a d-voastră, pe care câțiva dintre admiratorii prodigioasei d-voastră activități ar voi să o aibă în copie. Mi-am luat eu obligația de a pune în lucru reproducerea, dar îmi lipsește originalul. Vă rog călduros să-mi procurați un portret, chiar de ar fi cu titlul de împrumut, și să-l predați d-lui Ludovic, pe care îl rog din suflet să-mi facă binele de a mi-l aduce la București. Îi cunosc generozitatea și știu că, prin intermediul d-sale, voi putea înfăptui visul unor devotați.

Deoarece faptele care vă interesează vor fi înșirate într-o scrisoare pe care v-o expediez, tot astăzi, prin poștă, închei aceste rânduri cu expresia cordialei stime ce vă poartă al d-voastră devotat,

J. Byck

[După nume, apare notată, cu creionul, adresa:] Prof. J. Byck,
77 Bd. Carol, B[u]c[urești] 4

10.

București, 28 august 1938

Stimate Domnule Doctor,

M-ați considerat totdeauna ca pe un dușman al poștei. Aș fi continuat să fiu, dacă n-aș fi avut un ghinion. O domnișoară, fiica unui prieten din București, a plecat spre Londra acum o lună și a primit cu plăcere însărcinarea de a vă aduce vești din parte-mi. Dar socoteala de acasă nu s-a potrivit cu aceea din marele târg al Londrei. Neștiind să-și împartă timpul, domnișoara s-a întors la București fără să fi trecut și pe la D-voastră. Și iată că trebuie să recurg la serviciile poștei.

⁴⁴ Sora mai mică, Mina, a lui M. Gaster și soțul ei, Max Ludovic, din București.

Ca să vă comunic noutăți de pe la noi, ar trebui să repet lucruri pe care le cunoașteți prea bine din citite și din trăite. În ceea ce mă privește pe mine, vă închipuiți că, fiind profesor de liceu, trec prin multe dificultăți. Și aș suporta orișice, dacă n-aș avea nevoie de energie și de liniște pentru cercetările cărora n-am încetat să mă consacru. Nădăjduiesc că lucrurile nu vor întârzia să se aranjeze, spre binele meu, ca și al altora.

Ediția *Cazaniei* lui Varlaam se apropie de realizare. Vă pot scrie acum că cea mai recentă vinovată a întârzierii e Anglia. Matrițele literelor cu care se culege textul meu au fost comandate acolo și s-a întâmplat ca două litere chirilice să fie când mai mari, când mai mici, când cu alte defecte. În sfârșit, săptămâna trecută au sosit matrițele potrivite. S-a cules tot textul și fac corecturile într-un tempo accelerat. S-a evitat astfel un conflict diplomatic cu un stat amic.

Nu știu deocamdată cum să rezolv problema originalului slav și cum să explic existența a trei pagini de titlu, dintre care una cu data 1641 și celelalte cu data 1643. De trei ediții nu poate fi vorba; mai curând de trei tiraje. Va trebui să cercetez cât mai multe exemplare, ca să pot ajunge la un rezultat.

După ce voi termina și studiul asupra *Cazaniei*, am să dau o ediție a cărțiței aceluiași mitropolit: *Răspuns împotriva catihismului calvinesc* de la 1645. S-au păstrat dintr-însă 76 de pagini. (Ați cunoscut un exemplar complet?) Ca să nu deteriorez exemplarul Academiei, mi-am fotografiat textul, ceea ce i-a speriat pe câțiva dintre membrii instituției. În loc să-mi mulțumească pentru sacrificiul bănesc, făcut doar ca să cruț un bun public, i-a iritat intenția mea de a edita încă un text bisericesc.

Volumul al doilea din lucrarea lui Cartoian întârzie să apară, deși e sub tipar⁴⁵. Aceasta, din cauza corecturilor fundamentale care-l fac câteodată să culeagă pagini întregi din nou.

Prin noua lege a pensionărilor în învățământ, profesorii universitari – cu excepția acelor care sunt membri activi ai Academiei

⁴⁵ La apariția volumului, N. Cartoian i l-a trimis lui M. Gaster la 13 ianuarie 1939. M. Gaster mulțumește, la 26 ianuarie 1939, pentru „frumosul volum al doilea din mâniastra d-tale lucrare”, dar și pentru dedicația scrisă de N. Cartoian: „Deschizătorului de drumuri noi în literatura veche românească. Domnului M. Gaster, cu alese sentimente de stimă din partea urmașului său, N. Cartoian”. Volumul se află în biblioteca de la School of Slavonic and East European Studies a Universității din Londra. Deși a promis să-l recenzeze: „Eu voi căuta să dau o dare de seamă în revista noastră «Folklore» și să atrag atenția învățaților din Occident asupra cărții d-tale”, M. Gaster n-a mai apucat s-o facă, întrucât s-a stins din viață la nici două luni după aceea (cf. volumul nostru *M. Gaster în corespondență*, cap. M. Gaster și N. Cartoian, p. 71).

Române – trebuie să abandoneze catedra la vârsta de 65 de ani sau după 35 de ani de activitate universitară. Înainte pensionarea se făcea la 70 de ani, indiferent de anii serviți. De aceea, părăsesc Universitatea, înainte de vreme, D. Russo, profesorul erudit (și de neînlocuit!) de bizantinologie, și maestrul meu I. A. Candrea, care în ultima vreme predă dialectologia și folclorul. Nu se știe dacă în locul acestor profesori va fi numit cineva. S-ar putea chiar să li se desființeze catedrele. În locul regretatului Ovid Densusianu, titularul catedrei de filologie romanică, e probabil să fie numit prietenul meu Al. Rosetti, care în momentul de față e titularul catedrei de fonetică experimentală, director al revistei „Bulletin linguistique” și director al Fundației pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.

Peste câteva zile voi afla dacă îmi va fi dat să văd Parisul. În cazul că răspunsul va fi favorabil, nu mă voi da îndărăt de a vă vizita. Până atunci mai aștept o vorbă din partea d-voastră, și cred că am să vă mai scriu și eu – poate chiar prin poștă.

Cu cele mai bune sentimente, rămân al D-voastră devotat,

J. Byck